

КЛАУДІЯ ГОЛДІН — ЛАУРЕАТ НОБЕЛЕВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ЕКОНОМІКИ 2023 РОКУ

Премія Державного Банку Швеції пам'яті Альфреда Нобеля 2023 року присуджена американській дослідниці Клаудії Голдін. Як повідомили у Нобелівському Комітеті Королівської Академії наук, нагорода вручена «за покращання розуміння ролі жінок на ринку праці».

«Голдін дає змогу нам глибше зрозуміти фактори, що впливають на можливості жінок на ринку праці, та на те, наскільки затребуваною може бути їхня праця», — відзначено у повідомленні Комітету.

Економічна премія належить до категорії Нобелівських премій з найменшою кількістю жінок-лауреатів. За всю історію вручення жінки отримували її лише двічі: американка Еліонор Остром у 2009 р. та французенка Есер Дюфлю в 2019 р. Обидві розділили її з іншими нагородженими. Голдін стала єдиним лауреатом, що в історії премій з економіки є неординарною подією: наприклад, з 2000 по 2022 рік «одноосібні» премії були присуджені лише 5 разів. Ця премія, на відміну від Нобелівських премій з фізіології та медицини, хімії, фізики, літератури та премії Миру, була запроваджена не самим Альфредом Нобелем, а Шведським Національним банком у 1968 р.

Клаудія Голдін народилась у 1946 р. в Нью-Йорку. Отримала ступінь PhD in Economics Чиказькому університеті (1972 р.). Викладала у Віконсинському університеті, у Принстоні, Пенсильванському університеті. У 1990 р. вона стала першою жінкою, яка отримала безстрокову посаду професора (tenure) на економічному факультеті Гарварда, де викладає досі. У 2012—2014 рр. очолювала Американську Економічну Асоціацію, була

редактором *Journal of Economic History*; входила у редакційні ради низки наукових журналів. Лауреат багатьох академічних премій, зокрема премії IZA у сфері економіки праці (2016 р.), Mincer Prize за внесок у вивчення економіки праці (2009 р.). У 2020 р. увійшла до переліку Clarivate Citation Laureate in Economics за дослідження економіки праці та гендерного розриву в оплаті праці — перелік вчених, які, на думку компанії Clarivate, потенційно можуть отримати Нобелівську премію. Перелік складається щорічно виходячи зі значення цитування наукових праць ученого та його нагород. У 2022 р. Голдін увійшла до переліку Forbes 50 over 50, що містить 200 найбільш впливових жінок старших 50 років у сфері фінансів, бізнесу, культури та у соціальній сфері. Одружена із Лоуренсом Кацем, котрий також працює професором економіки у Гарварді. У співавторстві із ним Голдін написала книгу «*The Race between Education and Technology*» («Гонитва між освітою та технологіями») і кілька наукових праць.

Раніше, до досліджень Голдін, не існувало більш-менш послідовного підходу до вивчення жінок на ринку праці. Фахівці з історії фокусувалися лише на стабільності гендерних відмінностей соціального та економічного життя, а економісти вважали, що неможливо з історичних фактів будь-що отримати щодо жіночої праці. Натомість Голдін змогла їх дістати. Вона провела багато годин та місяців у національних архівах. Їй вдалось об'єднати підходи істориків та економістів. Її називають піонером гендерних досліджень ще й тому, що вона запропонувала концепцію, що пов'язала освіту, народжуваність, продуктивність, із соціальним та інституціональним ви- мірами.

Ключовою працею Голдін є книга «Розуміння гендерного розриву: економічна історія американських жінок» (1990) («*Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women (NBER Series on Long-Term Factors in Economic Development)*»¹), де досліджує історію жіночої праці з XVIII ст. до сьогодення, а також розкриває його значення для економічного зростання. Також вона досліджує питання, чому гендерні відмінності в оплаті праці та зайнятості виникли та продовжують існувати досі. Авторка показала, що загалом динаміка пропозиції жіночої праці у відповідь на індустріалізацію графічно має U-подібну форму. Аналіз різниці в оплаті праці, починаючи з XIX ст., дав змогу Голдін зробити три головні висновки. По-перше, цей розрив поступово знижується, причому це стало відбуватися ще до того, як жінки почали відстоювати свої права: з 1890—1930 рр., коли почав зростати найм жінок-службовців та частка жінок із

¹ URL: https://pdfkeys.com/download/3430559-Understanding_The_Gender_Gap_An_Economic_History_Of_American_Women_Nber_Series_On_Long_Term_Factors_In_Economic_Development.pdf

середньою освітою. По-друге, цей розрив не пояснюється різницею у продуктивності. Але, по-третє, після 1930-х рр. цей розрив у США майже не мінявся протягом половини століття, хоча ВВП на душу населення за цей час зріс утричі.

У праці «*The Quiet Revolution That Transformed Women's Employment, Education, and Family*» (2006)² («Тиха революція, що змінила зайнятість, освіту та сім'ю жінок») Голдін пояснила, чому гендерний розрив скорочується так повільно.

Очікування жінок відносно майбутньої роботи можуть бути значно заниженими, що призводить до недостатніх інвестицій в освіту. У 1900 р. у жінок не було ілюзій щодо кар'єри через їхні плани на одруження та появу дітей. Ці очікування відповідали реальності і передавалися донькам. Однак ті ж очікування були вже невірними для покоління жінок, котрі досягли свого повноліття у 1950-ті та 1960-ті рр. і які сформували свої очікування, як дівчата, чий матері сиділи вдома. Поколінню цих дівчат довелося провести значну частину свого життя на ринку праці. Але, якщо б вони це передбачили, їхні інвестиції в освіту були б більшими. Наступна когорта жінок, які досягли повноліття у 1970-ті та 1980-ті рр., уже скоригувала очікування та інвестувала в освіту більше. За класифікацією Голдін, трансформація участі жінок в економіці проходила у декілька етапів та була пов'язана зі зміною соціальної ролі жінки. Горизонт планування розширився, а робота замість засобу заробітку на життя набула суспільної цінності і стала кар'єрою.

Висновки Голдін про причини гендерних відмінностей на ринку праці, що були зроблені за даними більш ніж за два століття, дають розуміння про те, яка політика може спрацювати, а яка, навпаки, перешкоджає скороченню цього виду нерівності. Головний висновок полягає у тому, що джерело гендерного розриву міняється саме в той час, коли суспільство переходить від одного періоду розвитку до наступного, і на деяких етапах фактори взаємодіють. Це означає, що рецепт для скорочення гендерної нерівності має підбиратись залежно від ситуації. Наприклад, політика, спрямована на зростання рівня освіти жінок, що є сьогодні амбітною ціллю для багатьох країн з низькими доходами, не буде ефективною, якщо не зміняться соціальні норми, які перешкоджають виходу жінок на ринок праці, і зберігатимуться інституційні бар'єри.

У книзі «Кар'єра і сім'я: жіночий шлях до рівності довжиною у століття» (2021) («*Career and Family: Women's Century-Long Journey Toward Equity*») показано зміни у співвідношенні трудового та особистого життя у групах п'яти поколінь, що складаються в основному із білих американських жінок з вищою освітою. «Століття тому було зрозуміло, що жінка з вищою осві-

² URL: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/000282806777212350>

тою мала вибирати між кар'єрою та сім'єю. Сьогодні більше жінок, які закінчили коледж, ніж будь-коли раніше, і більше жінок хочуть мати кар'єру та сім'ю, але труднощі залишаються і на роботі, і вдома. У цій книзі простежується, як покоління жінок реагували на проблему балансу між кар'єрою та сім'єю, коли ХХ ст. зазнало кардинальних змін у гендерній рівності, показуючи, чому справжня рівність для пар із подвійною кар'єрою залишається, на жаль, недосяжною.

Спираючись на десятиліття своїх власних новаторських досліджень, Клаудія Голдін дає свіжий, глибокий погляд на різноманітний досвід жінок з вищою освітою з 1900-х років до сьогодні, досліджуючи прагнення, які вони сформували — і бар'єри, з якими вони стикалися — щодо кар'єри, роботи, шлюбу та дітей. Вона показує, скільки професій є “жадібними”, тобто такими, де роботодавці платять непропорційно більше за довгі робочі години та роботу у вихідні, і як це увічніює нерівність між жінками та чоловіками. Голдін демонструє, як епоха *Covid-19* серйозно завадила розвитку жінок, але у той же час зростання віддаленої та гнучкої роботи може стати “срібною підкладкою” пандемії.

Антидискримінаційні закони та неупереджені менеджери, хоч і цінні, але недостатні. “Кар'єра та сім'я...” пояснює, чому ми повинні фундаментально змінити спосіб роботи та цінність догляду, якщо ми коли-небудь хочемо досягти гендерної рівності та справедливості подружжя» — з анотації до книги³.

Напередодні присудження Голдін Нобелівської премії вийшла її нова робота «*Why Women Won*» («Чому жінки перемогли») про історію боротьби жінок за свої права з 1905 по 2023 р. Як пише Голдін, права жінок зробили дійсно «чудову кар'єру». Спочатку вони розширювались за рахунок підтримки дедалі більших різних соціальних груп. Тим паче, жінки залишались розділеними за сімейним станом, зайнятістю, регіоном проживання, релігійним поглядами, надто більше ніж чоловіки. А у 1970-ті рр. виникла значна група жінок, які виступили проти відмінних прав для жінок, і цей рух залишається потужною силою навіть сьогодні. Роботи Голдін виявили багато нових фактів щодо аспектів гендерних відмінностей, а також про те, як провідні сили цих відмінностей мінялись або не мінялись упродовж десятиріч або сторіч. Дослідження еволюції гендерних відмінностей Голдін здійснені на даних США з більш ніж 200 років. Проте, оскільки різні країни проходять подібні процеси трансформації, довгостроковий аналіз може надати інформацію про джерела сучасних відмінностей між країнами⁴.

³ URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691201788/career-and-family>

⁴ Claudia Goldin, 2023. «*Why Women Won*», NBER Working Papers 31762, National Bureau of Economic Research, Inc. URL: <https://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/31762.html>

«Зараз багато хто усвідомив, що потрібно змінити спосіб викладання економіки, щоб підвищити її привабливість для жінок. Проте, якщо чоловіки вивчають економіку тому що вони думають, що це про фінанси, то жінки вивчати економіку не хочуть тому, що також вважають: це про фінанси. Коли ми питаємо у жінок, чому вони не хочуть спеціалізуватися на економіці і чому хочуть спеціалізуватися на психології, <...> вони відповідають, що економіка — це не про людей, а психологія — про людей. Що ж, тоді нам потрібно краще вчити людей тому, що економіка — це люди».

Клаудія Голдін, з подкасту МВФ «Жінки в економіці»

Олена МАКАРОВА,
член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

СЕМІНАР «ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ»

Останніми десятиліттями відбувся бурхливий розвиток електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), під якими зазвичай розуміють будь-яку інформацію, створену, записану, оброблену або збережену в цифровій чи іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних, електромагнітних, оптичних, технічних, програмних або інших засобів, зокрема це — бази даних і електронні реєстри. А накопичення великих обсягів інформації у різних сферах функціонування державних органів і приватних компаній потребувало знаходження шляхів упорядкування та полегшення доступу до них. Для мешканців країни — це зменшення кількості звернень до державних органів, полегшення бюрократичних процедур, для підприємств і організацій — прискорення надання різноманітних послуг, у т.ч. державних. Створення системи електронних реєстрів і баз даних є дуже важливим і для проведення переписів населення, житла, сільськогосподарських тощо.

ЕІР дають змогу швидко та зручно отримувати інформацію. Україна має значні обсяги цифрових даних, які можуть бути використані для забезпечення ефективної роботи уряду, бізнесу, освіти та науки. ЕІР допомагають покращити доступ до освіти, сприяють розвитку дистанційного навчання та дозволяють широкому колу людей отримати необхідні знання та навички.

Крім того, ЕІР сприяють розвитку електронної комерції та електронного урядування. Це стимулює економічний розвиток країни, покращення бізнес-процесів та забезпечення більшої ефективності урядових послуг.

ЕІР також дозволяють громадянам більш зручно користуватися послугами держави, що сприяє збільшенню довіри до влади та покращенню якості життя. Ці ресурси мають великий потенціал для розвитку науки та досліджень, дають можливість швидко обмінюватися науковими даними, сприяють збереженню та аналізу великих обсягів даних, а також дозволяють проводити комп'ютерне моделювання та симуляції. Це допомагає вченим отримувати нові знання та розвивати нові технології, що веде до прогресу в різних галузях.

12 жовтня 2023 р. в приміщенні Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України відбувся семінар, присвячений питанням створення та розвитку системи електронних інформаційних ресурсів (ЕІР) в Україні, зокрема — електронних реєстрів і баз даних. У семінарі взяли участь співробітники та аспіранти Інституту. Метою семінару було обговорення результатів науково-дослідної роботи відділу демографічного моделювання і прогнозування та змін, які сталися у створюваній в Україні системі ЕІР протягом останніх років.

Під час семінару доповідач, М. В. Пугачова, доктор економічних наук та головний науковий співробітник відділу демографічного моделювання і прогнозування, проаналізувала зміни у законодавстві України щодо електронних інформаційних ресурсів, зокрема, визначення системи реєстрів та типів реєстрів. Також було розглянуто 32 інформаційні системи, бази даних і електронні реєстри за різними сферами використання, включаючи реєстри демографічного спрямування, ЕІР охорони здоров'я, соціальної сфери, податкові реєстри та інші. Були розглянуті зміни, які відбулися в електронних інформаційних ресурсах України за останні три роки, включаючи нові реєстри та ті, які планують створити у майбутньому.

Доповідач також відзначила недоліки у системі реєстрів, зокрема, відсутність ідентифікаторів фізичних осіб для зв'язування реєстрів і цифрових ідентифікаторів адрес. Підкреслено, що наразі неможливо використовувати унікальний номер запису у демографічному реєстрі (УНЗР) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП) для усіх мешканців країни.

Проведений семінар «Електронні інформаційні ресурси України» сприятиме удосконаленню знань щодо реєстрів, можливості використання інформації з цих реєстрів для наукових досліджень та практичного впровадження.

*Дмитро ШУШПАНОВ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

*Марина ПУГАЧОВА,
доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу
демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ»

Зростання конкуренції у глобальному масштабі ставить бізнес перед необхідністю привертати талановитих працівників, розвивати їх потенціал та забезпечувати конкурентоспроможність. Демографічні зрушення, як-от старіння населення та міграція, також впливають на цей процес. Інноваційні підходи до управління людськими ресурсами допомагають адаптуватись до цих змін, залучати талановитих молодих працівників та ефективно управляти багатокультурними командами. Технологічні перетворення (штучний інтелект, автоматизація та роботизація) теж впливають на цей процес. Інноваційні підходи до економіки людських ресурсів дозволяють пристосовуватись до змін, перекваліфікувати працівників та забезпечувати їх довгострокову зайнятість. Зростаюча увага до соціальної відповідальності бізнесу ставить перед ними вимогу розвивати людські ресурси відповідально та урахувувати потреби суспільства. Глобалізація також відіграє важливу роль, інноваційний розвиток економіки людських ресурсів дає бізнесу можливість пристосовуватися до глобальних викликів, сприяти культурній різноманітності та ефективно співпрацювати з міжнародними партнерами.

В Україні війна призводить до змін у соціально-економічному середовищі, зокрема до масштабного переселення населення, збільшення безробіття та змін у структурі зайнятості. Ці фактори створюють потребу у нових підходах до управління людськими ресурсами та змінюють вектори розвитку економіки. Одним із викликів є необхідність адаптації до змін у ринковому середовищі та пошуку нових можливостей для економічного зростання. Інноваційний розвиток економіки може сприяти зміні структури економіки, створенню нових робочих місць, розвитку нових секторів та підвищенню конкурентоспроможності. Це може бути досягнуто через впровадження нових технологій, стимулювання інноваційних підприємств та підтримку підприємництва.

Крім того, війна в Україні також створює великі виклики в сфері управління людськими ресурсами. Необхідно забезпечувати підтримку та захист прав працівників, а також розвивати системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників, щоб вони могли адаптуватись до змін у ринкових умовах та забезпечити стале економічне зростання.

Одеським національним економічним університетом (м. Одеса, Україна) організована конференція, що відбулась 26 жовтня 2023 р. в онлайн-режимі. Співorganізаторами конференції виступили Університет Стерлінга (м. Стерлінг, Велика Британія), Аберіствітський університет

(м. Аберіствіт, Велика Британія), Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (м. Київ), Київський національний торговельно-економічний університет (м. Київ), Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (м. Київ), Донецький національний університет ім. Василя Стуса (м. Вінниця), Полтавський університет економіки і торгівлі (м. Полтава).

У конференції активну участь узяли співробітники Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Із доповіддю на тему: «Демографічна резильєнтність як основа забезпечення розвитку соціально-трудової сфери» виступив завідувач відділу демографічного моделювання та прогнозування доктор екон. наук, професор Дмитро Шушпанов. Зокрема він зазначив, що Україна, подібно до багатьох інших країн, стикалася зі значними демографічними викликами, і ці виклики підсилюються через військову агресію РФ. Наслідки цих проблем є дуже серйозними для країни, призводячи до втрат населення та руйнування інфраструктури. Умови воєнного конфлікту спричиняють розлад в економіці та великі зміни у сфері виробництва та торгівлі, що викликає економічну та соціальну нестабільність. Ці фактори створюють складні умови для досягнення демографічної резильєнтності.

Демографічна резильєнтність стає критичним фактором для забезпечення розвитку соціально-трудової сфери в умовах післявоєнного відновлення України. Необхідно акцентувати увагу на аспектах: підтримці народжуваності, забезпеченні підтримки для сімей, адаптації до процесу старіння населення, а також до змін на ринку праці та інтеграції трудових мігрантів у майбутньому.

Результати I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні виклики інноваційного розвитку економіки людських ресурсів у глобальному вимірі» можуть бути впроваджені у різних сферах, зокрема для модернізації педагогічних підходів та навчальних програм, враховуючи сучасні тенденції в галузі економіки людських ресурсів. Підприємства можуть використовувати нові інноваційні підходи та стратегії, розглянуті на конференції, для покращення управління людськими ресурсами та розвитку бізнесу. Органи державного та регіонального управління, місцевого самоврядування можуть враховувати рекомендації та висновки конференції у розробленні стратегій у галузі розвитку людських ресурсів і соціальної економіки.

*Дмитро ШУШПАНОВ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу демографічного моделювання і прогнозування,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи НАН України*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ»

У повоєнному відновленні України важливе місце займатиме розвиток агропромислового комплексу, тому вже зараз назріла необхідність змін у професійній підготовці кваліфікованих працівників для аграрного сектору економіки. Саме цій проблемі було присвячено науково-практичну інтернет-конференцію «Інноваційні технології при підготовці фахівців агропромислового комплексу в умовах повоєнної розбудови України», організовану Білоцерківським інститутом неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України і проведену наприкінці вересня 2023 року. Її метою стало обговорення сучасних організаційно-методичних засад упровадження та реалізації інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців агропромислового комплексу (АПК) для задоволення повоєнних потреб особистості, суспільства, економіки в Україні.

У роботі науково-практичної конференції взяли участь представники наукових установ, вітчизняних закладів вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Більше ніж 200 учасників конференції змогли підключитись і прослухати доповіді, поставити питання, запропонувати ідеї. Усвідомлення відповідальності кожного присутнього за майбутнє нашої країни було посилено хвилиною мовчання з метою вшанування світлої пам'яті загиблих унаслідок збройної агресії РФ проти України.

Інтернет-конференція охопила різноманітні тематичні напрями, як-от: інновації у сфері підготовки фахівців АПК; виклики, тенденції, повоєнні перспективи розвитку АПК; методика формування загальних та фахових компетентностей здобувачів закладів професійної та фахової передвищої освіти; інклюзивне навчання фахівців сфери АПК; організація науководослідної роботи; проблеми екологізації освіти, зелені технології в підготовці фахівців АПК для задоволення повоєнних потреб та інші. Впровадження у життя задумів неможливе без людських ресурсів, тому демографічні процеси і перспективи також були у центрі уваги.

У доповіді кандидата економічних наук Світлани Аксьонової охарактеризована демографічна ситуація в Україні напередодні широкомасштабного вторгнення, загрози і виклики, які існували тоді, й ті, що виникли в останні два роки. Повномасштабна війна лише поповнила низку чинників демографічної кризи, адже зниження народжуваності почалось ще в 2013 р., а період 2014—2021 рр. був складним для більшості сімей в Україні (зокрема, й через пандемію *Covid-19* у 2020—2021 рр.). У важкі періоди соціально-економічних криз сім'ї, як правило, наважуються народити первістка, а народження наступних дітей зазвичай відкладаються. Отож, тривале

зменшення числа народжених на сучасному етапі в Україні у перспективі впливатиме на чисельність потенційних здобувачів середньої професійної і вищої освіти.

За результатами конференції була сформована позиція щодо необхідності тісної взаємодії між закладами освіти та роботодавцями, налагодження партнерських стосунків та співпраці, що сприятиме розвитку як освітньої сфери, так і ринку праці.

*Світлана АКСЬОНОВА,
кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

КОНФЕРЕНЦІЯ «НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ГРОМАДІ»

Конференція під назвою «Надання соціальних послуг в громаді: підсумки та результати» пройшла 11 жовтня 2023 року у м. Києві з метою підведення підсумків та оцінки результатів реалізації надзвичайно важливого для України Проекту Світового банку «Надання соціальних послуг в громаді».

В Україні внаслідок складних соціально-економічних трансформацій та перманентних кризових явищ, ще до початку повномасштабної війни, виникали осередки високої бідності та соціальної вразливості серед окремих груп населення. Державна соціальна підтримка в Україні традиційно представлена широким спектром соціальних допомог, соціальних послуг, соціальних пільг та субсидій, які охоплюють найменш забезпечені та найбільш вразливі категорії населення: близько десяти основних програм державної соціальної підтримки та понад 50 тих, що стосуються пільгового забезпечення та субсидування різних соціально вразливих категорій населення¹. Окремою складовою соціальної підтримки є система соціальних послуг², яка постійно вдосконалюється на законодавчому рівні, зокрема шляхом розширення переліку базових соціальних послуг, удосконалення механізмів регулювання процесів надання тощо. Децентралізація та передача повноважень з соціального обслуговування громадян на місцевий рівень мали покращити адресність послуг та їх відповідність потребам, проте для більшості територіальних громад (ТГ) надання соціальних по-

¹ Нормативні документи щодо гарантування соціального захисту в Україні. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pilgi.html> 23.09.2023

² Регулюється Законом України «Про соціальні послуги» (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1875-IX від 16.11.2021, № 2193-IX від 14.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> 23.09.2023

слуг не стало пріоритетним напрямом діяльності, органи місцевого самоврядування виділяли фінансові ресурси на такі цілі за залишковим принципом, тому часто коштів вистачало лише на мінімальну підтримку системи, а про відповідність потребам, а тим більше про розвиток соціальних послуг, мова взагалі не йшла.

У результаті на місцях виник комплекс проблем щодо забезпечення населення соціальними послугами, основною причиною яких, крім обмежених фінансових можливостей ТГ, була відсутність розуміння на рівні органів місцевого самоврядування, як саме потрібно оновлювати систему надання соціальних послуг у громаді й планувати необхідні видатки на соціальні цілі. Крім того, значна кількість громад була створена на базі населених пунктів, що не мали свого відділення соціального захисту і, відповідно, будь-якого досвіду соціальної роботи. Тому, виходячи з розуміння нагальних проблем, а також необхідності забезпечення успішної реалізації державної політики в сфері надання соціальних послуг, зокрема через посилення спроможності ТГ у забезпеченні мешканців якісними соціальними послугами, підвищення доступу до соціальної та комунальної інфраструктури громади, поліпшення охоплення послугами вразливих груп населення, Уряд України за підтримки Японського фонду соціального розвитку (*JSDF*) через Міжнародний банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) розпочав реалізацію даного Проєкту. Відповідальним за впровадження проєкту від Уряду України було визначено Український фонд соціальних інвестицій (УФСІ).

Впровадження проєкту «Надання соціальних послуг в громаді» розпочалося у грудні 2018 р., а термін реалізації спливає у жовтні 2023 р. Впродовж 2019 р. у 30 пілотних громадах Одеської та Тернопільської областей за технічної підтримки міжнародних та національних експертів було проведено низку заходів з підготовки до відбору громад, які мали стати бенефіціарами Проєкту. У 2020 р. затверджено 10 найвище оцінених мікропроєктних пропозицій територіальних громад, які фінансувалися за рахунок коштів гранту (у обсязі до 140 тис. дол. США на кожен з мікропроєктів). Реалізація Проєкту припала на складний період — спочатку пандемія *Covid-19* та карантинні обмеження, а 24 лютого 2022 р. почалася повномасштабна війна, яка не лише ускладнила роботи в рамках проєкту, а й спричинила посилене навантаження на систему соціального захисту пілотних областей. Проте, незважаючи на серйозні виклики та ускладнені умови реалізації Проєкту, всі заплановані цільові показники було досягнуто, а мікропроєкти продемонстрували виключно позитивні ефекти.

У рамках роботи конференції підведено підсумки реалізації Проєкту, презентовано результати проведеного Українським центром соціальних реформ фінального дослідження з оцінки Проєкту, зокрема, порівняно з початковим дослідженням, а також продемонстровано наслідки впрова-

дження 10 мікропроектів щодо створення інфраструктури надання соціальних послуг у громадах Одеської та Тернопільської областей з метою поширення досвіду у створенні та організації нових соціальних послуг у громаді, покращенні якості таких послуг. Участь у заключній конференції взяли представники Міністерства соціальної політики України (виступили заступниця міністра Уляна Токарева та заступниця генерального директора Директорату розвитку соціальних послуг Оксана Суліма), Національної сервісної соціальної служби та її регіональних органів в Одеській та Тернопільській областях, керівники Проекту від Світового Банку, т. в. о. виконавчого директора УФСІ Олег Овчінніков та координаторка Проекту Ольга Крентовська, заступник голови Тернопільської обласної військової адміністрації Віктор Устенко, керівники пілотних громад, керівники департаментів соціального захисту населення Одеської та Тернопільської обласних військових державних адміністрацій, керівники суб'єктів надання соціальних послуг територіальних громад Одеської та Тернопільської областей, команда Проекту, а також науковці ГО «Український центр соціальних реформ» (УЦСР), які виступали експертами з оцінки проекту. Всього учасниками заходу були 200 осіб.³

Учасники конференції обговорили актуальні питання щодо стратегії розбудови системи соціальних послуг на рівні громади; державної та міжнародної підтримки процесу створення нової системи соціальних послуг в Україні; обміну досвідом щодо участі громад у проектах міжнародної технічної допомоги; поширення досвіду з реалізації інфраструктурних мікропроектів, набутого у ході реалізації Проекту «Надання соціальних послуг в громаді», та практик у сфері надання соціальних послуг; перспективи створення ринку соціальних послуг. Після вітальних слів від керівників та координаторів Проекту з боку Світового банку та Українського фонду соціальних інвестицій, а також від керівництва Міністерства соціальної політики України та Тернопільської обласної військової адміністрації, відбулося представлення результатів реалізації Проекту від пілотних областей (Одеської та Тернопільської).

З розгорнутою презентацією «Основні напрями державної політики щодо розвитку системи соціальних послуг в Україні» виступила заступниця генерального директора Директорату розвитку соціальних послуг Міністерства соціальної політики України Оксана Суліма. Було детально проаналізовано зміни, які відбулись у законодавчому полі, інших нормативних документах, інституціональних механізмах реалізації політики та інформаційному забезпеченні процесу управління системою соціальних послуг в Україні за період реалізації проекту.

³ URL: <https://usif.ua/news/provedeno-konferentsiiu-prysviachenu-zavershenniu-vprovadzhenniu-proiektu-nadannia-sotsialnykh-posluh-u-hromadi> 23.09.2023

Далі робота конференції проходила у форматі двох панельних дискусій. На першій дискусії «Розвиток соціальних послуг в сільській місцевості» були представлені основні результати впровадження мікропроектів у Коноплянській та Ясківській сільських територіальних громадах Одеської області, а також у Вишнівецькій та Скала-Подільській громадах Тернопільської області. На другій панельній дискусії «Розширення надання соціальних послуг в невеликих міських територіальних громадах» були обговорені питання розвитку соціальних послуг у рамках мікропроектів у Почаївській та Вилківській міських громадах; створення спеціалізованих соціальних послуг у Зборівській та Борщівській міських громадах Тернопільської області; розвиток послуг у ході реалізації проекту у Балтській та Біляївській міських громадах Одеської області.

Від представників громадських організацій-надавачів соціальних послуг з презентацією «Сучасні тенденції розвитку національного ринку соціальних послуг» виступив голова Виконавчого комітету Громадської спілки «Всеукраїнське об'єднання надавачів соціальних та реабілітаційних послуг» Микола Кутаф'єв.

На конференції були презентовані результати фінального дослідження з оцінки Проекту, зокрема порівняно з початковим дослідженням. У рамках Проекту початкове та фінальне дослідження було виконано фахівцями Українського центру соціальних реформ, які за спеціально розробленою методологією на першому етапі впровадження проекту здійснили опитування працівників сфери надання соціальних послуг та потенційних і фактичних отримувачів соціальних послуг з метою з'ясування їхніх ключових потреб та «вузьких» місць соціальної сфери у пілотних регіонах. Фінальне дослідження було зосереджене на оцінці результатів, досягнутих у ході реалізації проекту, шляхом співставлення відповідей початкового та фінального опитувань, а також через суб'єктивне сприйняття мешканцями пілотних громад та працівниками з надання соціальних послуг тих змін, які відбулися за останні три роки, в тому числі, завдяки діяльності Проекту. На конференції науковцями УЦСР було представлено дві презентації за результатами фінального дослідження з оцінки проекту: 1) «Презентація загальних результатів фінального дослідження з оцінки Проекту “Надання соціальних послуг в громаді”» (з акцентом на методологію дослідження та опитування працівників у сфері надання соціальних послуг пілотних регіонів) та 2) «Результати фінального дослідження з оцінки Проекту “Надання соціальних послуг в громаді”» (з представленням оцінок мешканців громад пілотних областей, які отримують соціальні послуги, щодо стану надання послуг та змін за останні три роки).

Загалом результати, отримані за підсумками реалізації Проекту, продемонстрували позитивний досвід, що було зазначено всіма учасниками. Незалежні опитування отримувачів соціальних послуг у громадах та

працівників, які ці послуги надають, свідчать, що позитивний ефект було досягнуто, оскільки більшість опитаних не просто відмічали зміни за останні три роки, а й обґрунтовували позитивні відповіді у відкритих питаннях.

Найважливіший урок, який продемонстрував Проєкт, — все можна здійснити і реалізувати за наявності бажання та ініціативи на рівні громади. Найголовніше — усвідомлення самої проблеми та необхідності її вирішення. Громади, відібрані на мікропроєкти, отримали унікальний шанс реалізувати ідеї, які потребували серйозних фінансових витрат, подекуди непідйомних для бюджету громади. Представники цих громад розповідали, що з позицій сьогодення важко повірити, що вони змогли зрушити з місця проблеми, які здавалися нереально складними. Основний позитивний ефект Проєкту — це збільшення охоплення соціальними послугами вразливих верств населення та розширення спектра наданих послуг: як у громадах, що реалізували мікропроєкти, так і серед інших громад-учасників.

Другий результат, який заслуговує окремої уваги, — значний сегмент навчальних заходів. Системні та різноманітні навчання, які охоплювали працівників з надання соціальних послуг у пілотних областях, мали не лише прямий ефект у вигляді покращення знань та навичок, набуття досвіду та ознайомлення з кращими практиками. Навчання загалом підвищило потенціал працівників, оскільки вони набули звичку до постійного навчання та самовдосконалення. Опитування працівників показало, що вони активно використовують набуті знання і розуміють, чому хотіли б ще навчитися в майбутньому.

Отже, найкращий шлях забезпечити громаду потрібними спеціалістами, включаючи навіть вузькопрофільні спеціальності, — це налаштувати працівників на набуття нових знань та на освоєння супутніх компетенцій, а також залучення активних мешканців громади (зокрема, вчорашніх випускників ВНЗ, які здобули середню освіту в громаді) до новостворених структур з надання соціальних послуг на інноваційному рівні.

Серед заходів, які можна було б реалізувати в аналогічних проєктах у майбутньому, хотілось відмітити важливість просвітницької роботи серед голів громад та керівників місцевих відділів соціального захисту щодо необхідності покращувати систему соціальних послуг та намагатись брати участь в усіх проєктах такої спрямованості. Під час конференції голови громад-учасниць мікропроєктів говорили, що на старті не розуміли важливості вдосконалення системи соціальних послуг для громади загалом. Результати їх вразили не лише в контексті покращення якості обслуговування вразливих верств населення, але й щодо впливу на громаду: її згуртованість, загальну привабливість, що безумовно в майбутньому сприятиме підвищенню їх спроможності.

Отже, за підсумками обговорення результатів впровадження Проекту «Надання соціальних послуг в громаді» було зроблено низку важливих висновків та поставлено актуальні питання, розв'язання яких стане завданням майбутніх проектів та відповідних управлінських рішень. Підсумкові дискусії та обговорення основних результатів, висвітлені на конференції, дали змогу винести певні уроки, що стане в пригоді для майбутньої діяльності у сфері надання соціальних послуг та для розбудови системи соціального обслуговування на рівні громад.

Людмила ЧЕРЕНЬКО,

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

Інтернет-конференції стають невід'ємною частиною наукового життя, надають можливість ділитися розробками і досвідом, отримувати зворотний зв'язок, пропонуючи нові підходи. У цей період випробувань, який проходить українське суспільство, вони дають змогу науковцям лишатися в науковому мейнстрімі, не порушуючи при цьому норм безпеки, що є надзвичайно важливим під час масованих ракетних обстрілів. Проте не варто думати, що зникло бажання «живих» дискусій і спілкування, бажання відчувати силу «егрегора», сформованого думками людей, об'єднаних прагненням удосконалити ту чи іншу сферу людського буття.

12—13 жовтня 2023 року Національним інститутом економічних досліджень Республіки Молдова було проведено чергову Міжнародну науково-практичну конференцію «Економічне зростання в умовах глобалізації», в роботі якої дистанційно взяли участь науковці відділу досліджень демографічних процесів та демографічної політики Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Михайла Птухи НАН України. Секція конференції «Міграція та демографічні зміни: виклики та публічні політики» була присвячена демографічній проблематиці. Вчені з різних країн піднімали проблеми трансформацій інституту сім'ї та сімейного складу населення, міграцій та інтеграції різних груп населення, демографічного старіння в соціальному контексті, гендерно зумовленого насильства, приділили увагу окремим факторам народжуваності й репродуктивного здоров'я, а також політиці забезпечення демографічної резильєнтності та ін.

На конференції українськими науковцями представлено низку доповідей з різних питань, що стосуються специфіки соціально-демографічної ситуації в Україні в умовах війни. В доповіді «Стратегії генеративної ак-

тивності в умовах потрясінь: досвід України» (доктор економічних наук Ірина Курило, кандидат економічних наук Світлана Аксьонова) було висвітлено поведінкові стратегії щодо народження дітей в небезпечних умовах та піклування про їх безпеку й виховання, виділено окремі різновиди стратегій, узагальнено досвід трансформацій «відповідального батьківства». Кандидат економічних наук Людмила Слюсар присвятила свою доповідь проблемам дітей, позбавлених батьківського піклування та їх загостренню внаслідок війни РФ проти України, висвітливши особливості сучасного становища цих дітей, масштаби відповідних проблем тощо. В доповіді кандидата економічних наук Ірини Майданік окреслено спектр проблем, пов'язаних із вимушеною міграцією українців-утікачів від війни, з питаннями їхньої безпеки, повернення та ін. Проблем українських мігрантів-біженців та соціальної політики й волонтерського руху, спрямованого на їх підтримку, торкалися в своїх виступах і дослідники з інших країн (Молдови, Румунії).

*Ірина КУРИЛО,
доктор економічних наук, професор
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*

МІЖНАРОДНИЙ (ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ) СЕМІНАР «РИНОК ПРАЦІ, МІГРАЦІЯ ТА ДЕМОГРАФІЯ В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ» (м. Київ, 25 жовтня 2023 р.)

25 жовтня 2023 року в приміщенні Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся Польсько-український науковий семінар «Ринок праці, міграція та демографія в контексті відбудови та модернізації України». Організаторами семінару виступили Географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Центр досліджень міграції Варшавського університету в партнерстві з Польсько-Американською Фундацією Свободи (в рамках програми RITA — «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії»), Польсько-українською господарчою палатою, Міністерством економіки України та Міністерством сім'ї та соціальної політики Республіки Польща.

Більшість учасників були присутні офлайн, зокрема близько десяти представників наукових кіл Республіки Польща прибули до Києва, щоб підтримати українських науковців та полісімейкерів у складний період воєнного стану, який переживає Україна.

Як Польща, так і Україна пережили значну трудову еміграцію у ХХ столітті. Вторгнення військ РФ 24 лютого 2022 р. на території України призвело до безпрецедентних, наймасовіших у Європі після Другої світової війни переміщень населення. Мешканці регіонів України, прилеглих до зони бо-

йових дій, та окупованих територій стали виїздити не лише до відносно безпечних українських регіонів, але й до зарубіжних країн. Понад рік після повномасштабного вторгнення перше місце за кількістю вимушених зовнішніх мігрантів з України посідала саме Польща і лише навесні 2023 р. її почала випереджати Німеччина. Під час Сесії I «Вплив трудової міграції на демографічну ситуацію та ринок праці — порівняння Польщі та України» було обговорено вплив еміграційних процесів на демографічну динаміку, трансформації попиту та пропозиції робочої сили, а також питання впливу грошових переказів мігрантів на добробут їхніх родин та економічний розвиток країн походження. Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, академік НАН України Елла Лібанова у своєму виступі окреслила шість основних завдань української держави у царині регулювання міграцій та ринку праці: 1) повернення мігрантів; 2) запобігання ризику повторного безповоротного виїзду; 3) запобігання перетворенню циркулярної міграції у постійну форму; 4) регулювання імміграції до України; 5) підвищення економічної активності населення, передовсім жінок; 6) зміна ставлення молоді до освіти, стимулювання набуття навичок, яких потребує і потребуватиме економіка України.

Сесія II «Вимушена міграція, спричинена агресією Росії проти України — погляд з боку країни походження (Україна) та приймаючої країни (Польща)» була присвячена обговоренню поточної ситуації на ринку праці в Україні та Польщі з точки зору впливу процесів зовнішньої та внутрішньої вимушеної міграції. Завідувач сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, кандидат екон. наук Олексій Позняк у своєму виступі визначив проблеми оцінювання параметрів міграції та демографічного розвитку в Україні в умовах повномасштабної війни, окреслив можливі причини відмінностей даних різних джерел, проаналізував перспективи повернення вимушених зовнішніх мігрантів та його чинники, підняв питання щодо рішення переселенців залишатися на новому місці проживання або повернутися до місць попереднього проживання, оцінив можливі зміни територіальної структури населення України у повоєнний період порівняно з початком 2022 р.

Метою Сесії III «Відбудова та модернізація України після російської агресії — ринок праці, міграція та демографічні перспективи» стало визначення сценаріїв забезпечення України робочою силою в процесі повоєнного відродження. Зокрема, обговорювалися стратегії стимулювання зворотної міграції, вторинної інтеграції мігрантів та пов'язані з цим виклики.

Підводячи підсумки семінару, представники організаторів наголошували на важливості збереження, розширення та розвитку співробітництва між науковцями двох країн.

Олексій ПОЗНЯК,

кандидат економічних наук, завідувач сектору

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

**МІЖНАРОДНИЙ СЕМІНАР «НОВА ХВИЛЯ
МІГРАЦІЇ ЯК РЕАКЦІЯ НА ПОВНОМАСШТАБНЕ
РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ:
СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ
ДЛЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»
(м. Бремен, Німеччина, 17—18 липня 2023 р.)**

У липні 2023 року, в атмосфері активних обговорень та досліджень, відбувся важливий міжнародний семінар, організований кафедрою інноваційної економіки та структурних змін факультету бізнесу та економіки університету Бремена за підтримки фонду «Фольксваген». Захід у форматах офлайн та онлайн об'єднав учених та дослідників з України та Європейського Союзу для вивчення соціальних та економічних наслідків повномасштабної російської агресії в Україні, а також реакції ЄС на цю драматичну подію.

Семінар розпочався вітальними словами організаторів заходу, вони підкреслили важливість дослідження інтеграції та адаптації вимушених мігрантів з України. Семінар був розділений на декілька тематичних секцій, у кожній розглядали різні аспекти міграції та соціально-економічні виклики, пов'язані з великими обсягами вимушеної міграції з України.

Плеяда вчених з Франції, Німеччини, Польщі, Чеської Республіки та України поділилися результатами своїх досліджень і досвідом. Вони представили доповіді на різні теми, включаючи взаємозв'язок політичної і соціальної нестабільності зі стрімкою зміною міграційних потоків, роль стратегічної комунікації в підтриманні соціополітичної стабільності в Україні. Другий день семінару був присвячений дослідженню соціальної адаптації українських утікачів від війни та їх ролі у сучасному європейському суспільстві. Виступи охопили широкий спектр питань, зокрема економічні виклики, пов'язані зі стрімким припливом українських мігрантів у країни перебування та їх соціокультурну адаптацію.

Активну участь у семінарі взяли науковці сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Завідувач сектору, кандидат економічних наук Олексій Позняк представив (у форматі онлайн) своє бачення міграційної складової відновлення трудового потенціалу повоєнної України. Провідний науковий співробітник, кандидат соціологічних наук Ірина Майданік була присутня офлайн і виступила модераторкою різновекторної секції про міграційні потоки, адаптацію внутрішньо переміщених осіб, пошук зниклих українців та звільнення з російського полону. Натомість власна презентація Ірини Майданік розкривала сутність взаємозв'язків українських мігрантів з батьківщиною та їх роль у формуванні намірів на повернення. Обидва виступи були насиченими цікавими статистичними даними та

мали важливе значення для розуміння впливу вимушеної міграції на економіку та суспільство.

Заключне панельне обговорення учасників семінару окреслило ключові висновки та перспективи для подальших досліджень. Було відзначено важливість співпраці між Україною та країнами Європейського Союзу в питаннях міграції та адаптації вимушених мігрантів, а також наголошено на необхідності подальших досліджень цієї тематики.

Семінар «Нова хвиля міграції як реакція на повномасштабне російське вторгнення в Україну: соціальні та економічні наслідки для України та країн Європейського Союзу» став важливою платформою для обміну досвідом та знаннями між вченими з різних країн. Він підкреслив актуальність питань міграції в сучасному світі та сприяв посиленню наукової мережі для подальшого обговорення та досліджень у цій галузі.

*Ірина МАЙДАНІК,
кандидат соціологічних наук
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України*